

IPOLY-VÖLGY

Dr. Hegyi Zoltán–Selmeczi Kovács Ádám–Tóth Balázs

Földrajzi koordinátái: é. sz. 48° 03'; k. h. 18° 34'

Védetté nyilvánítás éve: 1997.

A nemzetközi jelentőségű vadvizek jegyzékébe bejegyzés időpontja: 2001.

Területe: 2227,6 ha

Természetvédelmi kezelő szerv: Duna–Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság

Földrajzi elhelyezkedése és megközelíthetősége

Az Ipoly-völgy ramsari terület hazánk É-i határán, a Börzsöny-hegységtől ÉK-i irányban, az Ipoly-folyó mentén, Balassagyarmat és Hont (Parassapuszta) között, a Duna–Ipoly Nemzeti Park területén helyezkedik el. Ez hazánk második határon átnyúló ramsari területe. A folyó túloldali árterén a Szlovák Köztársaság Poiplie nevű ramsari területét találjuk.

Megközelítése vasúton és közúton is egyszerű: Budapest felől a 2A sz. főúton a terület Ny-i, míg a 22. sz. főúton a terület K-i. határáig juthatunk el. A Vác–Drégelypalánk–Balassagyarmat vasútvonal Hont kivételével a terület összes települését (Drégelypalánk, Ipolyvece, Dejtár, Ipolyszög, Balassagyarmat) érinti, azonban a szárnyvonalon utazva fel kell készülni, hogy az út Vácról Balassagyarmatig több mint két órát is igénybe vehet! A táj látványa azonban kárpótolja a ráérős utazót.

Természeti viszonyok

Földtörténeti múlt

Az Ipoly-völgy mai arculatának kialakulását elsősorban az erőteljes negyedidőszaki kéregmozgásoknak köszönheti, amelyet a külső felszínformáló erők módosítottak. A völgy alapzatát kb. 1000 méter vastag oligocén üledék képezi. A felső oligocén 250–400 méter vastag összletének szemcseösszetétele változatos, a durva kavicstól az agyagmárgáig minden előfordul benne. Az Ős-Ipoly üledékei először a mélyebb területeket és az oldalvölgyeket terítették be. E folyóvízi üledékekre a kereszttrétegzettség és a lencses kiékelődés jellemző. A területen erre az alapra az ártereken újholocén folyóvízi üledékek rakódtak, melynek szervesanyag-tartalma a morotvákban és az átmeneti vízborítottoságú ártérszakaszokon jelentős lehet. A magasabb térszíneken óholocén folyóvízi és deflációs homok található a felszínen, néhol a lösz előfordulása is jelentős.

Az Ipoly folyásirányában is tükröződnek a területre jellemző, hosszabb K-Ny-i és a rövidebb É-D-i irányú törésvonalak. A terület jelenlegi vízrajzának és domborzatának kialakulását vizsgálva a pliocén kor végéig kell visszatekintenünk. Ekkor ugyanis a domborzatot a pleisztocén elejéig tartó hegységképződési folyamatok lényegesen megváltoztatták.

A pliocénben a Kárpátokból érkező folyók szinte akadálytalanul szállíthatták hordalékaikat az Alföld területére. Később, az Alföld süllyedésével egy időben a szerkezeti mozgások következtében környezetükhöz képest még markánsabban kiemelkedtek a szomszédos hegyvidékek, köztük a Börzsöny és a Dunazug-hegység.

A folyóvizek bevágódása nem tartott lépést a térszín gyors emelkedésével, így az Ős-Ipoly É-D-i irányát megváltoztatva ÉK–DNy-i irányt vett fel, majd Vác környékén egyesülve az Ős-Garammal, az Ős-Selmeccel és az Ős-Búrral D-re fordult és a Pesti-síkságon keresztül D felé vette útját.

A pleisztocénban a Börzsöny és a Cserhát további emelkedésével az Ős-Ipoly fokozatosan északabbra tolódott, és elfoglalta mai folyásirányát. A pleisztocén eljegesedés utolsó időszakában a völgy az ismételten fölerősödő szerkezeti mozgások hatására kisebb részmedencékre tagolódott, amelyek később összekapcsolódtak, és ma kisebb-nagyobb alluviális síkságokat alkotnak.

A mai völgy tehát több ilyen feltöltődött süllyedék láncszerű összekapcsolódásának tekinthető. Az intenzív negyedidőszaki szerkezeti mozgások következtében a folyó által kialakított, törésekkel harántolt teraszok gyakran egybemosódnak, így elkülönítésük nehézséget okoz. A földtörténeti közelmúltban lezajlott szerkezeti mozgások intenzitását fiatal lejtős tömegmozgások (deráziós) formák is alátámasztják.

Domborzat és talajviszonyok

A terület az Ipoly-folyó mentén 125,7–145,0 mBf magasságsszintek között helyezkedik el, viszonylag sík, néhány kisebb süllyedéssel. Ezek az általában vízzel borított területek egyúttal értékes élőhelyek is. A terület K-i oldalán néhány kisebb, erózió által formált homokdombot találunk.

A ramsari terület döntően a térség legmélyebben fekvő részeit foglalja magába. E térszíneken az Ipoly allúviumán létrejött öntéstalajok (vályog és homok alapkőzet) és réti talajok (agyag alapkőzet) jellemzőek.

Az ártérnél magasabban fekvő térszíneken már megjelennek a Ramann-féle barna erdőtalajok, illetve a homokos alapkőzeten a rozsdabarna erdőtalajok. A talajerózió következtében a dombok aljában megfigyelhető a lejtőhordalék-talajok térnyerése. A területre alapvetően a felhalmozódás jellemző, ezért az erózió mértéke az Ipoly középső szakaszán nem számottevő.

Éghajlat

Az Ipoly-völgy éghajlata eltér a környező tájegységek (Börzsöny, Szlovák-érchegység/Slovenské rudohorie) klimatikus jellemzőitől. Az enyhébb éghajlat az alacsonyabb tengerszint feletti magasság következménye. A terület a mérsékelt hűvös és száraz éghajlati körzetbe tartozik. Ez alól kivétel a Börzsöny É-i előtere, ahol mérsékelt hűvös és nedves az éghajlat. Az évi középhőmérséklet 8–10 °C közötti, az évi közepes hőmérsékleti ingás 22–23 °C.

Az átlagos évi csapadékmennyiség a Parassapuszta és Letkés közötti térségben 500 mm alatt van, a Börzsöny É-i előterében ugyanez 600–700 mm, ettől K-re pedig 550–600 mm. A téli félévben 45 hótakarós napra számíthatunk. Az átlagos szélesség 2 m/s. Az évi napsütéses órák száma 1850–1900 körüli.

Vízrajzi sajátosságok

A terület vízrajzának tengelye az Ipoly. 5000 km²-t is meghaladó vízgyűjtőterületének 70%-a Szlovákiában található (a folyó forrásvidéke is É-i szomszédunknál fekszik, mintegy 1100 méter magasságban, a Vepor-hegység területén).

Az Ipoly-völgy sajátosságaihoz hozzátartozik a rendszeres elöntés, ami – bár jelentős mértékben korlátozza a gazdasági hasznosítás lehetőségeit – az itt fellelhető természeti értékek fennmaradásának szempontjából kulcsfontosságú. Az Ipoly a legszeszélyesebb vízjárású folyónk, vízhozamának változása az év folyamán elérheti akár a kilencszázszoros mértéket! A drégelypalánki vízmérce adatai alapján a következő vízjárásra számíthatunk: LKV 34 cm, KÖV 88 cm, LNV 365 cm. Ezekhez a következő vízhozamértékek kapcsolódnak: KQ 0,8 m³/s, KÖQ 18 m³/s, NQ 365 m³/s. Az Ipolyon évente jellemzően három nagy áradás vonul le. Az első a téli hóolvadás következményeként, majd erre mintegy rátolulva a második árhullám a tavaszi, míg a harmadik (időjárástól leginkább függő) az őszi csapadékos időszakban jelentkezik.

Az 1960-as évek óta mintegy 1200 méternyi mederrövidülés (kanyarulat-levágás) az árvizek gyorsabb levonulása következtében az árterek rosszabb vízellátását eredményezte. Ennek ellenére a tavaszi és őszi áradások után gyakori a visszamaradó vízborítás, a pangóvíz.

Az Ipoly jelentősebb hozzáfolyásai a Lókos-, a Derék-, a Csitár-, a Fekete- és a Hévíz-patak. A folyóvölgy mentén gyakoriak a természetes úton lefűződött morotvatavak, amelyek közül legjelentősebb a dejtári Nagy-tó és a Kifli-tó.

A terület hidrogeológiai szempontból rossz adottságú, a víztartó oligocén rétegek kitermelhető víztartalma elhanyagolható. Az Ipoly terasz kavicsán két kis kapacitású vízbázis található: a dejtári és a balassagyarmati. A kutak adatai alapján nyilvánvaló, hogy a víztartó rétegben a víz az Ipoly irányába áramlik. A vízvezető réteg (homok, homokos kavics) vízszintes szivárgási tényezője Dejtárnál átlagosan 50 nap/méter. Ebből fakadóan a vízkészlet utánpótlása nem a folyó vizéből történik, hanem a beszivárgó csapadékvizből.

A terület lejtése csekély, ezért a kis mélységben elhelyezkedő talajvíz összetételét elsősorban a függőleges irányú keveredés befolyásolja. A talajvíz könnyen szennyezhető, hiszen a felszíni kőzetek átteresztő képessége (permeabilitása) jelentős, kivéve a vízzáró, agyagos fedőjű részeket, ahol ez a veszély elhanyagolható. A környező magasabb fekvésű területek felől az Ipoly felé irányuló talajvízzel történő anyagáramlást a jelentős reliefenergia csökkenés, a növényborítottság, az agyagásványok nagy mennyisége, valamint az Alsó-Ipoly-völgyhöz hasonlóan itt is jellemző lúgos geokémiai csapdák az esetleges talajvízszennyezés vízszintes irányú terjedését lassítják.

Az Ipoly-menti kavicskitöltésben raktározott parti szűrős talajvíz mennyiségét 30.000 m³/napra becsülik. A rétegvízből táplálkozó artézi kutak száma alacsony, vízhozamuk közepes. vízminőség tekintetében az Ipoly a II. osztályú felszíni vizek csoportjába sorolható.

A terület mai képének alakulása

Egykor a terület jellegét teljes mértékben az Ipoly, illetve az őt kísérő ártéri sajátosságok alakították. Árvíz idején a vízborította területek szélessége átlagosan 1,0–1,2 km volt, a vízborítás magassága pedig 0,8–1,2 m. Ez lehetetlenné tette a terület mezőgazdasági művelését, ezért már a múlt század közepén felvetődött a folyó szabályozásának szükségessége. Ekkor Beszédes József tervei foglalkoztak a kanyarulatok átvágásának lehetőségével a terület ármentesítése érdekében.

Az 1900-as évek elején a vízimalmok üzemeltetése határozta meg a szabályozási munkálatokat, így az átfogó rendezés nem valósulhatott meg, a két világháború idején pedig nem ez volt a legfőbb gond. Miután 1965-ben az Ipolyt folyóvá minősítették (addig ugyanis kisvízfolyásként tartották számon), megkezdődött kétoldali szabályozása, illetve medrének stabilizálása. Ez árvízvédelmi töltések létesítésével, illetve mederszabályozási munkálatokkal járt. 1975-ben a szlovák oldalon kidolgozták a folyó általános fejlesztési tervét (Hulinova-terv). A terv lényege az volt, hogy a kanyarulatok átvágásával az árvízi vízhozamok levezethetők, illetve a kis és közepes vízhozamok szabályozhatók legyenek. Ez utóbbi érdekében kilenc mederduzzasztót terveztek. Ebből hat az 1980–90-es években megépült. A ramsari területen két duzzasztó található, az egyik Ipolybalog (Balog nad Ipl'om) térségében a 76,26 fkm-nél, a másik mintegy 6 km-re Ipolyvecétől, a 70,48 fkm-nél. Az átvágások helyén megfigyelhetők a régi mederalakulatok, amelyek – bár eredeti funkciójuktól eltérnek – ma is jelentős természeti értéket képviselnek.

A szabályozási munkálatok eredményeként javultak a mezőgazdasági hasznosítás lehetőségei, amely jelentős hatással volt a terület mai képének alakításában. Ugyanakkor a fálvakat védő körtöltések több területen messze esnek a folyótól, így lehetővé vált az Ipoly árhullámjainak nagy területen való szétterülése, ami viszont lehetetlenné tette az intenzív művelési módok elterjedését. Gyakorlatilag a III. katonai felmérés (1872–1874) idejétől változatlan kép jellemzi az Ipolyvece–Drégelypalánk közti területeket, amelyet a kora tavaszi elöntések utáni nedves rétek, a kisebb-nagyobb morotvák és a kiváló szénát termő, idős fűzekkel tarkított rétek, kaszálók határoznak meg.

Sajnos a szlovák oldalon a töltések kialakításakor, az intenzív szántóföldi művelési kényszer okán, jóval kevesebb helyet hagytak a folyónak, így nem véletlen, hogy – szemben a magyar ramsari terület több mint 2000 hektárjával – a szlovákiai Poiplie ramsari terület csak 450 hektárt foglal magába.

Természeti értékek

Táji értékek

Az Ipoly-völgy kiemelkedő táji értékekkel bír, jellegét az Ipoly és kiterjedt ártere uralja. A Hont és Drégelypalánk közötti folyószakasz megőrizte eredeti, ősi képét. A mederszabályozási munkálatok és a Hulinova-terv itt nem valósult meg, megmaradtak az Ipolyra jellemző, mindmáig változó meanderek.

A folyó kanyarulatai, a mederbe belógó gyökerek sajátságos és romantikus hangulatot árasztanak. A folyót kísérő természetes fűz-nyár ligeterdők és a pangóvizes területeken tenyésző égerligetek hasonlóképp felemelő látványt nyújtanak. Azokon a helyeken, ahol az erdő megritkul, szemet gyönyörködtető természetes gyepek váltják fel, amelyek változatos állatvilág életteréül szolgálnak.

A nagy kiterjedésű, helyenként kisebb erdőfoltokkal, vízborította mélyedésekkel, nádasokkal tarkított rétek megnyugtató távolságot sejtetnek a túlszűfolt idegenforgalmi központoktól, a látogató akár teljes magányban élvezheti a természeti jelenségeket. Az Ipoly-völgy táji értékeihez tartozik a Börzsöny-hegység látványa is, amelynek ÉK-i lejtője a terület K-i határával közvetlenül érintkezik. A folyó túloldalára tekintve a Korponai-fennsík (Krupinská planina) D-i lejtőinek változatos, de szelíd tájhasználati formáit láthatjuk.

Földtani és felszínalaktani értékek

Az Ipoly egyike ősi jelleget mutató folyóinknak, ahol bár csupán néhány szakaszon, de még ma is szabadon fejlődik, alakul a meder. Az Ipoly-völgy kanyargós, meanderező futásával, lefűződő holtágaival, recens földtani folyamataival jelentős értéket képvisel.

A ramsari terület közvetlen határán, de már az É-Börzsönyben található a Hontiszakadék, melyben az Ős-Ipoly felszínformáló tevékenysége tanulmányozható. Jelentős vízföldtani értéknek minősülnek az Ipoly teraszrendszerei és a kavicsrétegben tárolt vízkészlet.

Növényzeti értékek

A korábban bemutatott okok folytán az Ipoly völgyében a vizes élőhelyekre jellemző növénytársulások a legjellemzőbbek. Tizenhat olyan – védelemre érdemes, természetvédelmi szempontból jelentős – társulást ismerünk, amely közül egyik-másik már a tágabb térségből is hiányzik, vagy igen ritkának mondható.

Fontos és jellemző élőhelyek az égeres láperdők (*Dryopteridi – Alnetum*). Ezek legismertebb képviselője az ipolyszögi égerláp, de Drégelypalánk és Hont környékén is előfordulnak természetes állományai. Az uralkodó enyves éger (*Alnus glutinosa*) mellett a lágyszárúak közül jellemző a hölgypáfrány (*Athyrium filix-femina*), a mocsári sás (*Carex acutiformis*), a nyúlank sás (*Carex elongata*), a védett szálkás pajzsika (*Dryopteris carthusiana*) és az erdei pajzsika (*Dryopteris filix-mas*). Mutató védett faj a helyenként tömeges békaliliom (*Hottonia palustris*).

Az égereseket kísérő társulás a fűzláp (*Calamagrostio-Salicetum cinereae*), mely értékes növényfajoknak is otthont ad. A pangó, oligotróf vizekben álló hamvas füzek (*Salix cinerea*) uralta foltokban Drégelypalánk és Ipolyvece között ismert a védett békaliliom és a rence (*Utricularia* spp.) előfordulása.

Az egykori morotvatavak közül a Dejtár határában húzódó Kifli-tó és Nagy-tó környéke 1973-tól természetvédelmi terület. Fontos szempont volt itt a tündérrózsa-vízitők hínártársulások (*Nymphaetum albo-luteae*) védelme, amelyek sajnos mára csaknem teljesen eltűntek, de kis kiterjedésben az ipolyszögi égerlapon és Drégelypalánk közelében található pangóvizes területeken még előfordulnak.

Természetvédelmi szempontból jelentős értéket képviselnek a Dejtár környékén fellelhető homokpusztarétek (*Astragalo-Festucetum rupicola*). A mély fekvésű holtágak, lefűződött ártéri élőhelyek közötti buckákon található bennszülött homoki növénytársulás tavasszal szemet gyönyörködtető. Jellemző védett faj itt a fekete kökörccsin (*Pulsatilla pratensis* ssp. *nigricans*) és a rákosi csenkesz (*Festuca wagneri*).

A legnagyobb kiterjedésben a különböző mocsárrétek uralják a folyóvölgyet. Leggyakoribb társulás az ártéri mocsárrét (*Alopecuretum pratensis*), melynek vezérfaja a réti ecsetpázsit (*Alopecurus pratensis*). Ezt helyenként pántlikafüves rétek (*Phalarietum arundinaceae*) vagy tippanos rétek (*Agrostetum albae*) váltják fel. Ezek ritkán különülnek el élesen egymástól, általában folyamatos az átmenet. A névadó fajokon kívül gyakori még a közönséges tarackbúza (*Agropyron repens*), a zombéksás (*Carex elata*), a deres sás (*Carex flacca*), a közönséges galaj (*Galium mollugo*), az iszapzsurló (*Equisetum fluviatile*), a csikorgófű (*Gratiola officinalis*), a réti lednek (*Lathyrus pratensis*), a libapimpó (*Potentilla anserina*) és a réti boglárka (*Ranunculus acris*).

A nedves kaszálórétek (*Festucetum pratensis*) a zavartabb, legeltetett részeken alakulnak ki, ezek további degradációja körültekintő hasznosítással elkerülhető. A kaszált rétek helyenként tömegesen előforduló védett növénye a réti iszalag (*Clematis integrifolia*).

Állattani értékek

Az Ipoly-völgy nedves élőhelyeinek faunája is értékes. A másutt is kevésbé kutatott gerinctelen csoportokról sajnos itt sem állnak rendelkezésre széleskörű információk, a puhatestűekről és a rovarokról azonban rendelkezünk hasznosítható ismeretekkel.

Alacsony vízálláskor az Ipoly szárazra kerülő mederrészein tömegesen gyűjthetünk kagylóhéjakat. Ezek a tavi és lapos tavikagylók (*Anodonta cygnea* és *Pseudanodonta complanata*) maradványai. Az esetleges vízszennyeződésen kívüli fő ellenségük egy idegen kagylófaj, a Kelet-Szibériából behurcolt amúri kagyló (*Anodonta woodiana*). Veszélyessége abban rejlik, hogy élőhelyükről kiszorítja az őshonos kagylókat, egyúttal pedig olyan parazitákat terjeszt, mely a kagylókon kívül a vízcisgákat is megtámadja.

A védett bődöncsiga (*Theodoxus transversalis*) és rajzocsiga (*Theodoxus danubialis*) állományai több ponton is ismertek, míg a szárazföldi életmódú éti csiga (*Helix pomatia*) általánosan elterjedt a folyóvölgy természetszerű élőhelyein. Kiemelhető az elterjedésének Ny-i határát elérő *Bithynia leachi transsilvanica* előfordulása és az areájának É-i peremén élő *Succinea elegans*. Említést érdemel néhány különösen érzékeny faj, mint a nagy mocsárcsiga (*Lymnea stagnalis*) vagy a hólyagcsiga (*Physa fontinalis*) előfordulása.

Az ártéri mocsárrétek rovarfaunája május-júniusban a leggazdagabb. Ilyenkor hatalmas tömegű nappali lepke, fürkészdarázs, méh, lágybogár, levélbogár, ormányos és katica és sok-sok egyéb rovar rajzik a virágok körül. A nyári kánikula idejére a poloskák, kabócák és a kaparódarazsak veszik át a vezető szerepet. A vérfüves magaskórós rétek fontos, az Élőhely Irányelv II. Függelékében is szereplő védett faja a vérfű-boglárkalepke (*Maculinea teleius*), melynek hernyója fullánkos (*Myrmica*-) vöröshangya-fajok fészek-élősködője. A nedves réteken többfelé előfordul az ugyancsak európai szinten védett nagy tűzlepke (*Lycaena dispar rutila*). A lepkefauna egyik legjelentősebb eleme a magyar tavaszi fésűsbagoly (*Dioszeghyana schmidtii*). Maga a törzsalak csak a Kárpát-medencében fordul elő, s bár főleg az alföldi és dombvidéki erdőssztyepp-tölgyesek lakója, viszonylag gyakori az Ipoly völgyében is.

Egy másik, országosan ritkának ismert éjjeli lepke, a gyászbagoly (*Mormo maura*) is meglepően gyakori ezen a vidéken. Nappal üregekben, vagy a leszakadó partfalakat fedő növényzet alatt találjuk, ahol a tömegesen megbújó példányok zsindeleyszerűen borítják a felszínt.

A bogarak közül egy – a Drégelypalánk melletti Zabai-rétről előkerült – marókafajt (*Mordellochroa milleri*) mondhatunk a legritkábbnak, hiszen ez hazánkban a harmadik lelőhelye. A legbiztosabban megtalálható bogár az egykarmú ormányos (*Mononychus punctumalbum*). Ha a vizenyős területeken tavasz végén virágzó sárga nőszirm virágát széthajtogatjuk, könnyen rábukkanunk a fél centis, fekete alapon egy fehér pettyel díszített bogárra. Ahol az ártér nagy területeit marhákkal legeltetik, biztos megtaláljuk a ganéjtúrókat és más – a trágyában fejlődő léglárvákat fogyasztó – bogarakat (sutabogarak, holyvák). Az Ipoly-part nedves, iszapos homokját főleg apró futrinkák lakják. Egy részük a felszínen szaladgál, mások járatokat fúrnak a laza talajba. Ezek között találunk egy apró ásófutrinka fajt (*Dyschirius tristis*), melynek ötödik hazai példánya e területről került elő.

A ramsari területen számos – a nemzetközi Vörös Könyvben szereplő – hártvány szárnyú is él, mint a pirosasú fémdarázs (*Hedychridium roseum*), a fogaspajzsú útonálló (*Priocnemis mimulus*) vagy a közönséges méhfarkas (*Philantus triangulum*).

A gerinces csoportokat tekintve a kutatottság szempontjából sokkal jobb a helyzet, a halfaunára vonatkozó adatokat már Herman Ottótól ismerünk. Ő 1887. évi kutatásai során 12 halfaj előfordulásáról tett említést, ma 50 halfajt ismerünk az Ipolyból, ami a hazai fauna közel kétharmada.

Az Ipoly főfolyásában jellemző a védett selymes durbincs (*Gymnocephalus schraetzer*), a széles durbincs (*Gymnocephalus baloni*), a magyar és a német bucó (*Zingel*

zingel és *Zingel streber*) vagy a fokozottan védett magyar márna (*Barbus peloponnesius petényi*). Az ártéri mellékvizekben a ritka lápi póc (*Umbra krameri*) és a réti csík (*Misgurnus fossilis*) találja meg az életéhez kedvező feltételeket. Fontos, védett halfaj a sujtásos kűsz (*Alburnoides bipunctatus*) amelynek jellemzője a jól látható, oldalvonalszervet takaró „sujtás”.

A ramsari terület vízborította mélyedései, holtágai a kétéltűek és hullók kedvelt, térségi szinten is kiemelkedő fontosságú élőhelyei. Ezt mutatják a bürzsönyi erdőkből minden tavasszal tömegesen kiáradó barna varangyok (*Bufo bufo*), amelyek Hont-Parassapuszta környékén próbálják meg a főúton szerencsésen átjutva elérni szaporodóhelyeiket.

Nem ritka itt a zöld varangy (*Bufo viridis*), a kecskebéka (*Rana esculenta*), az erdei béka (*Rana dalmatina*) és a mocsári béka (*Rana arvalis*) sem. Előfordul a vöröshasú unka (*Bombina bombina*) és annak zöldhátú változata is, továbbá a függőleges pupillájú, éjjeli életmódot folytató barna ásóbéka (*Pelobates fuscus*) és a jól rejtőzködő, ám annál hangosabb zöld levelibéka (*Hyla arborea*). A hegyvidéki és a különlegesen ritka fajokat nem számítva gyakorlatilag minden kétéltű és hullófaj előfordul az Ipoly völgyében.

Ez utóbbiak közül leginkább a fürge gyík (*Lacerta agilis*), a zöld gyík (*Lacerta viridis*), a vízisikló (*Natrix natrix*) és a kockás sikló (*Natrix tessellata*) kerül szem elé, míg a lábatlan gyík (*Anguis fragilis*), a rézsikló (*Coronella austriaca*) és az erdei sikló (*Elaphe longissima*) a szárazabb területeken jelentkeznek. Ma már csak helyenként fordul elő a korábban eledelként is gyűjtött mocsári teknős (*Emys orbicularis*).

Az Ipoly-völgy fontos madárvonulási útvonalon fekvő pihenő- és táplálkozóhely. A kora tavaszi kiöntések a vízhez kötődő fajok nagy csapatait szolgálják ki, melyek közül számos értékes faj a költési időszakban is itt marad. Mi sem jelzi ezt jobban, mint a hazai természetvédelem címermadarának, a nagy kócsagnak (*Egretta alba*) utóbbi években történt megtelepedése.

Az Ipoly völgyében eddig több mint 200 madárfaj került elő, melyek közül csaknem 140 faj fészkel is. Eddig 40 fokozottan védett faj – amelyek közül kiemelkednek az olyan fészkelők, mint a vörös gém (*Ardea purpurea*), a bakcsó (*Nyctycorax nyctycorax*), a cigányréce (*Aythya nyroca*) és a hamvas rétihéja (*Circus pygargus*) – fordult elő.

A legnagyobb és leglátványosabb madárforgalmat a tavaszi időszakban bonyolítja a terület, ilyenkor nem ritkán több ezer réce teszi próbára a megfigyelők fajismeretét.

A nyugodt, nagy kiterjedésű nedves kaszálókön ekkor még vadludak és darvak is tanyáznak, amelyek a víz levonultával átadják helyüket a világszerte veszélyeztetett harisnak (*Crex crex*). Ez az érdekes, éjszakai életmódú madár az egyik legjelentősebb természeti értékünk. Faunisztikai érdekesség a hazánkból fészkelőként több mint kétszáz éve kipusztult énekes hattyú (*Cygnus cygnus*) sikeres költése, amely Európa-szerte feltűnést keltett.

A kiterjedt nádasok és bokros területek az énekeseknek is megfelelő élőhelyül szolgálnak, így itt még kifejezetten gyakori a Ny-Európában már alig előforduló berki tücsökmadár (*Locustella fluviatilis*) vagy a szórványos elterjedésű barkóscinege (*Panurus biarmicus*).

A zavartalan, nagy kiterjedésű élőhelyek kedveznek az emlősöknek is, amelyek közül a nagy testű vadfajok – a gyakori őz (*Capreolus capreolus*) és a vaddisznó (*Sus scrofa*) kivételével – inkább csak átváltak.

A ragadozók közül a menyétfélék érdemelnek említést, ezen belül is a fokozottan védett vidra (*Lutra lutra*), amely jól érzi magát a ramsari területen is. Az erdőlakó nyuszt (*Martes martes*) és a nedves élőhelyeket kedvelő hermelin (*Mustela erminea*) ritkábban kerül szem elé. Az utóbbi években megerősödött róka- (*Vulpes vulpes*) állomány képviselőivel bármelyik élőhelyen találkozhatunk.

A földön élő (rágcsáló és rovarevő) kisemlősök populációi az árvizekhez igazodva foglalják, illetve hagyják el a területet. A legelső betelepülők között találjuk az erdei pockot

(*Clethrionomys glareolus*) és az erdei egereket (*Apodemus* spp.), őket követve jelennek meg csak a védett rovarévők, mint pl. az erdei cickány (*Sorex araneus*).

A denevérek esetében – az ártéri területekre jellemző módon – nem a fajgazdagság, hanem az egyedsűrűség érdemel figyelmet. Mivel az erdőlakó fajoknak a terület nem kedvez, jellemzőbb az épületlakó fajok, így a közönséges denevér (*Myotis myotis*), a kései denevér (*Eptesicus serotinus*), a törpedenevér (*Pipistrellus pipistrellus*) és a korai denevér (*Nyctalus noctula*) előfordulása. A vizes területek felett gyakran látható kis termetű faj a vízi denevér (*Myotis daubentoni*).

Természetvédelmi kezelés, fenntartás, gazdálkodás

Az Ipoly völgye az 1997-ben létrehozott Duna–Ipoly Nemzeti Park természetvédelmi kezelésében áll. A természetvédelmi elvárások érvényesítését segíti, hogy a terület 90%-a az igazgatóság vagyongazdálkodásába került.

Ugyanakkor a nagy területű legelők és kaszálók gazdaságilag megfelelő időben (májustól) történő hasznosítása ellentétes a természetvédelmi értékek fenntartásával, ezért az ilyen helyeken kaszáláskor gondoskodni kell védősávok kialakításáról. A védett értékek szempontjait figyelembe vevő kaszálások a vegetációs időszak végén (augusztus-október) kívánatosak, csakhogy ekkor gondot okoz a lekaszált anyag hasznosítása.

Az Ipoly-völgy nádasainak jelenlegi állapota megfelelő. Helyenként az idősebb nádasok babásodása is megfigyelhető, amely a nádas eredeti szerkezetének fellazítása révén újabb életteret hoz létre (Ipolyvecén és Dejtáron ilyen helyeken él a védett rence és a békaliliom, valamint a nádban költő gémek). A nádasok gazdasági hasznosítása során esetenkénti felújító aratás végezhető. Ez csak a téli időszakban, legalább 10 cm-es jégvastagság esetén, kézi eszközökkel lehetséges.

Az Ipoly-völgy mocsaras területeinek állapota kielégítő, funkciójuknak megfelelően vesznek részt a természetes folyamatokban. A drégelypalánki Csadó-mocsár térségében nemrég végrehajtott bányarekultiváció, illetve az illegális bányászat megszüntetése a terület zavarásmentességét eredményezte. Az engedély nélküli külszíni homokbányászat nyomai más területeken (pl. Hont térségében) is megfigyelhetők. A területkezelés, az ellenőrzés hatékonysága érdekében az Igazgatóság a Csadó-mocsár környékén madármegfigyelő torony létesítését tervezi.

A folyóhoz csatlakozó vizes élőhelyek rehabilitációjának beindítása sürgető feladat annál is inkább, hiszen a terület Különleges Madárvédelmi Területként a Natura 2000 hálózat része lett.

Lényeges feladat az Ipolyszögi-égerláp vízpótlásának megoldása, pontosabban az égeres szárazodásának megfékezése, amelyet a 22. sz. főút töltése miatti pangó víz idéz elő. Az elmúlt időszakban az égerlapon nagy területeket hódított meg a hamvas fűz által uralt fűzláp, amely a lágyszárú fajkészlet változását is magával hozta. A jellegzetes „szoknyás égeres” védelme természetvédelmi, tájképi és kultúrtörténeti szempontból is kívánatos.

Jelenleg csak a tervező asztalokon léteznek az Ipoly két duzzasztója mellé építendő hallépcsők, amelyek szükségességét az indokolja, hogy az ívási időszakban a folyásiránnyal szemben vándorlásnak induló halak a duzzasztóműveknél megállásra kényszerülnek, így az amúgy kiváló minőségű ívőhelyekre nem jutnak el.

A régi mederkanyarulatokat felhasználó hallépcsőkön keresztül a halak képesek megkerülni a duzzasztóműveket és szabadon kereshetik tovább a felső szakaszon lévő ívőhelyeiket. Az ivadéknevelkedésre alkalmas környezet biztosítása érdekében kívánatos volna egyes lefűződött holtágak megnyitása, élővé tétele. A megnövekedő halállomány kedvezően hatna a hallal táplálkozó madárfajok előfordulására, állománynövekedésére is.

Ugyancsak a jövő feladata a dejtári Nagy-tó vízutánpótlásának megoldása, az élővilágot veszélyeztető kiszáradás orvoslása. A tó vízutánpótlása két módon lehetséges: vagy a talajvízkészlet kutakkal történő megcsapolása, vagy az Ipolyból, szivattyúzással történő vízpótlás révén. Ez utóbbi megoldás realisabb cél, a fenntartási, üzemeltetési költségek azonban tetemesek.

Hont térségében több kis nádas, kiszáradással fenyegető, időszakosan vízzel borított mélyedés található. A szomszédos erdőben telelő varangyok és ásóbékák populációinak túlélése az állandó vízellátás és a közút alatt létesítendő átjáró alagutak kialakításának függvénye. E célból a Nemzeti Park Igazgatóság a gyakran kiszáradó nádasok területén két 80 cm mély, megközelítőleg 0,1 ha területű kis tavat alakított ki, amelyeket a Honti-szakadék vízgyűjtőjéről érkező víz táplál.

A korábban fontos gazdasági, kereskedelmi szerepet betöltő Ipoly-völgy a trianoni idők után elmaradott szegélyterületté vált. Ez a társadalmi értelemben sajnálatos tény lett azonban a természeti értékek fennmaradásának kulcsa. A határok ellenőrzésének fellazulásával, s az EU által szorgalmazott lebontásával párhuzamosan egyre nagyobb érdeklődés mutatkozik a folyó iránt, amelyet a növekvő igényel fellépő vízi- és egyéb turizmus kísér.

Az Ipoly-völgy sajátos képének, sokszínű természeti értékeinek fennmaradását csakis a társadalmi igényeket figyelembe vevő, de azt nem mindenáron kiszolgáló, alapvető célját szem előtt nem tévesztő természetvédelem szavatolhatja.